

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад

Лист Политика о Николи Пашићу (1919-1926)

Ментор:

Проф Александар Животић

Студент:

Никола Миловановић

ИС 12/16

Београд, мај, 2021. године

САДРЖАЈ:

УВОД	3
1. НИКОЛА ПАШИЋ- ИСТАКНУТА ПОЛИТИЧКА ЛИЧНОСТ ЈЕДНЕ ЕПОХЕ	4
1.1. Рана младост и школовање.....	4
1.2. Животни пут Николе Пашића.....	6
1.3. Политички таленат Николе Пашића.....	9
2. ЛИСТ ПОЛИТИКА О НИКОЛИ ПАШИЋУ У ПЕРИОДУ ОД (1919-1926)	10
2.1. Државничка улога Николе Пашића у периоду 1919-1921	11
2.1.1. Мировна конференција у Паризу 1919. године	12
2.1.2. Формирање владе КСХС 1921. године.....	13
2.1.3. Лист Политика- доношење Видовданског устава и улога Николе Пашића	14
2.2. Улога Николе Пашића на југословенској политичкој сцени	18
2.2.1. Југословенска политичка сцена у периоду 1919-1926	18
2.2.2. Пашићева доминантна улога у Радикалној странци	19
2.2.3. Доминација у југословенској политици	22
2.2.4. Међустрanaчки однос Пашића и других странака	23
2.3. Културне прилике у држави кроз карикатуре Николе Пашића	30
2.4. Корупција и Никола Пашић	31
2.5. Величанствена пратња Николе Пашића.....	32
ЗАКЉУЧАК	37
ЛИТЕРАТУРА	38

УВОД

Човек би лако могао бити у великој заблуди да ли се ради о истој личности када се говори о младом Пашићу, старом Пашићу или Пашићу из неког другог периода његовог живота, да не зна поуздано да се ради о једном те истом човеку. Данас би историчари међу собом били близу да одгонетну, открију ко је заправо био Никола Пашић, да их не притиска једна мучна мисао да је све што је тај човек стварао срушено. Нешто раније, нешто касније.

Тешко је данас говорити о Николи Пашићу као творцу или једном од твораца Југославије, као човеку који се борио за увођење демократских институција на овим просторима, или још важније учинио да неке битне међу њима профункционишу, као творцу прве модерне политичке организације на нашем простору. Данас када су са богатим садржајем откривене готово све фазе његовог живота и када је недостајао само „завршни покрет пера“ нема више оне „мете“ којој је стремио и нема више оне државе коју је он замишљао као оптимум за живот српског народа и осталих југословенских народа.

Посматрање, разумевање, анализа политичких догађања, ширих и ужих, спољашњих и унутрашњих, поимање опште и посбне атмосфере и прилика, расположење група и маса, бележење искустава и извлачења поуке из тог, схватање и разумевање сложености спољашњег и унутрашњег положаја Србије, све то постаје Пашићева свакодневница партијског човека, професионалног политичара па и јавног радника.

Говорити о старом Пашићу у завршници његове каријере знатно је деликатније. То значи говорити о Пашићу у тренутку када је Србија изашла из великог страдалничког рата у коме је доживела демографски колапс, материјална разарања великих размера, окружена новонасталим пријатељским и непријатељским државама које су такође испропадале.

Тема овог дипломског рада јесте лист Политика и њено виђење лика и дела Николе Пашића у периоду од 1919. године па све до његове смрти 1926. године. У временском раздобљу од седам година, лист Политика објављивао је текстове у којима је Никола Пашић као главни актер неретко био негативно окарактерисан па све до похвала и величања његовог државничког понашања. Још један доказ сложености његовог карактера и политичког деловања као и потешкоћа анализирања ове политичке громаде.

1. НИКОЛА ПАШИЋ- ИСТАКНУТА ПОЛИТИЧКА ЛИЧНОСТ ЈЕДНЕ ЕПОХЕ

Никола Пашић, политичар, дипломата и државник који је током свог вишедеценијског неуморног деловања оставио неизбрисив траг у колективном сећању свог народа. Модерна српска историја је иначе прожета интентивним и динамичним друштвеним процесима и догађајима, а посебно је било турбулентно то време на које је он својим политичким радом оставио својеврстан печат.

Обављао је најважније државне функције. Формално, неке су биле више, а неке мање важне, али су име и ауторитет Николе Пашића у многоне одређивале њихов значај. Био је народни посланик, председник Народне скупштине, градоначелник Београда, председник Владе Краљевине Србије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Самим тим директно је учествовао у доношењу одлука које су имале толико далекосежне последице по судбину српског народа да их и данас осећамо.¹

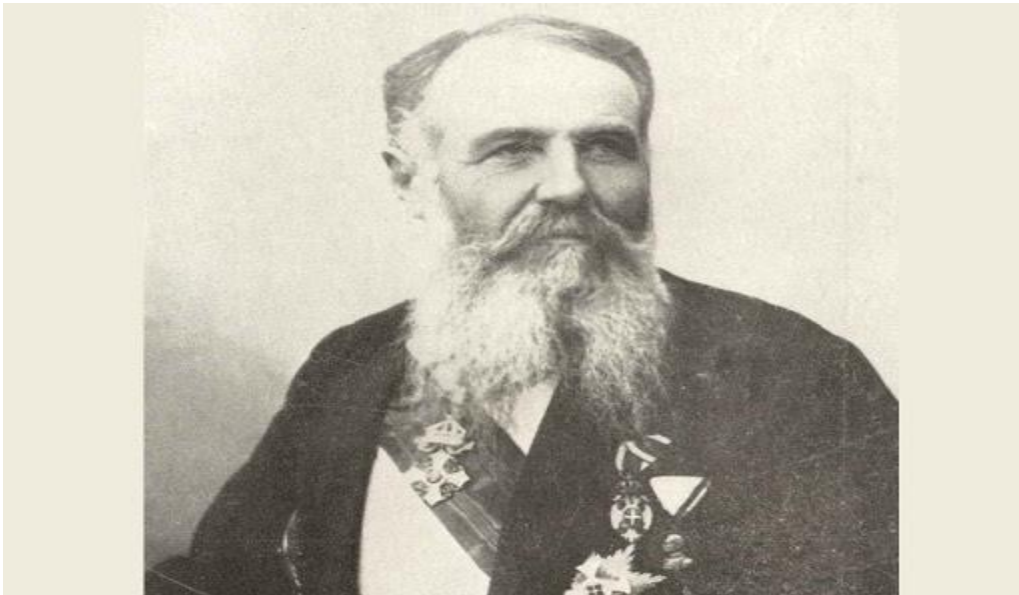
Истовремено, Пашић је био и дугогодишњи председник Народне радикалне странке, најмоћније политичке организације, не само у Краљевини Србији већ вероватно и на целокупном Балкану и то у вишедеценијском распону времена. Радикали су тада били препознатљиви по свом политичком активизму, односно деловању на терену међу самим гласачима. Данас, у свету то представља темељ успеха свих савремених и демократских политичких партија. Самим тим, радикали су у Србији формирали прву модерну политичку странку доследну у свом опортунизму монархистичкој аутократији последњих Обреновића, Милана и Александра, док је њихов неприкосновени вођа, Никола Пашић, био истински лучоноша демократских вредности у српској краљевини тог времена.

1.1. Рана младост и школовање

Никола Пашић је рођен 18. децембра 1845. године у Зајечару од мајке Пене и оца Петра, угледног трговца. Поред Николе имали су још једног сина, Најдана и ћерку Ристосију. Пашићи су живели скромно, а Никола је доста касно, тек са једанаест година кренуо у школу. Пошто је био веома добар ђак породица се постарала да му омогући наставак образовања. Гимназију је учио у Неготину и Крагујевцу, а 1866. године обрео се у

¹ Казимировић В. , *Никола Пашић*, Развитак, Зајечар, 1996. године, бр. 196-197, стр. 26

српској престоници где је започео студије на Техничком факултету Велике школе у Београду. Српска влада му је као одличном студенту већ 1868. године доделила стипендију и тиме му је омогућила да настави студије техничких наука на Политехничкој школи у Цириху. Боравак у држави веома високог степена грађанских слобода и изражених демократских начела каква је била Швајцарска тог времена на њега је оставио велики утисак.

Слика 1. *Никола Пашић*²

Слободно време је проводио дружећи се са другим српским студентима, између осталих са Светозаром Марковићем, Пером Тодоровићем, Митом Ракићем, Пером Велимировићем, и другима. Посебан утисак на Пашића је оставио управо Светозар Марковић зачетник социјалистичког покрета у српском друштву. Иако врстан интелектуалац и друштвено-политички теоретичар, Марковић је изнад свега био социјалистички идеалиста који је сопственим карактером пленио и окупљао око себе друге српске студенте у Цириху.

Међу онима који су га поштовали, па на неки начин и обожавали нашао се и Никола Пашић. Управо, у великој мери под Марковићевим утицајем, Пашић је тада постао заговорник социјалистичких идеја. Заједно су радили на плановима о формирању једне

² <http://www.zajecar.info/vodic/28-nikola-pasic> датум приступа 10.5.2021. године

српске социјалистичке партије која би те, тада у Европи модерне идеје социјал-економских реформи, једнакости и радничких права, заступала у њиховој Србији.

Пашић је био свестан потребе корених промена у његовој земљи како би дошло до пуне еманципације појединачних, али исто тако и афирмације општедруштвених интереса. Међутим, увидео је да у тако структурираном српском друштву социјалистичке идеје не могу наћи плодно тло за развој и примену те се све више почео окретати идеологији радикализма. Под утицајем тако искристалисаних политичких начела, по његовом повратку у Србију, неминовно је дошло до разлаза са Светозарем Марковићем са којим га је у том тренутку много више повезивало велико поштовање и љубав, него заједнички политички ставови.

Окончавши студије у Цириху 1872. године и потом одрадивши једногодишњу праксу на прузи Беч-Будимпешта, Пашић се 1873. године вратио у Србију. Постао је упосленик у Министарству грађевине као подинжењер, међутим, политика је постала његова највећа преокупација.

Српски парламент је тада био место где су се профилисале различите политичко-интересне групације из којих су временом изникле прве политичке партије. Првобитно су најдоминантнију улогу у скупштини имали напредњаци окупљени око Илије Гарашанина и либерали Јована Ристића. Међутим, све популарнији у народу су постајали следбеници социјалистичких и радикалних идеја Светозара Марковића. Лидерску позицију међу њима је заузео Адам Богосављевић. Заједно са још само једним послаником те 1874. године, он је у српском парламенту био једини носилац радикално-социјалистичких идеја.³

Управо су они у скупштини представљали језгро из кога се постепено развијала најмасовнија политичка организација у Србији, Народна радикална странка. Око Богосављевића тада су се окупљали бројни баштинници идеја Светозара Марковића, па и сам Никола Пашић.

1.2. Животни пут Николе Пашића

Животни пут Николе Пашића био је пун обрта. Почео је као социјалиста у покрету Светозара Марковића; 1878. године први пут је изабран за народног посланика; основао је Народну радикалну странку (1881); у време династије Обреновића био је "завереник",

³ Раденковић Ђ. , *Пашић и Србија*, Службени лист, Београд, 1997. година, стр. 278

"бунција" и народни посланик, изгнаник после Тимочке буне (1883-1889), када је осуђен на смрт па помилован; после абдикације краља Милана са својом странком, освојивши изборну победу, преузео је власт у Србији и формирао свој први кабинет Владе (1891); председник београдске општине био је од 1896-1897. године; дипломата од каријере (посланик у Петрограду) 1893-1894. године. У политичкој немилости 1898-1899. године, а наредне четири године морално и политички компромитован. На политичку позорницу вратио се 1903. године, након Мајског преврата.

Слика 2. Регент Александар Карађорђевић и Никола Пашић⁴

Долазак на власт династије Карађорђевића, чији је приврженик био од почетка свог активног бављења политиком, био је прекретница у политичком животу Николе Пашића. Као члан државног савета, потом министар иностраних дела и председник владе (од 1904. године), Пашић је коначно раскрстио са дотадашњим бурним политичким животом и одговорно, "пред историјом и задацима српства" утемељио аутентичан и модеран образац српске грађанске политике, која је умела да одреди, "повијајући се за догађајима европским", своје националне, економске и културне циљеве развитака, саобразно с позитивном традицијом, обликованом крајем XIX века.

⁴ <https://www.novosti.rs/tag/16995/nikola-pasic> датум приступа 10.5.2021.године

Живот и дело Пашићево у периоду 1903-1918. године неодвојиви су од историјских догађаја, судбоносних за државу и народ, везаних за тај период, у којем је он био председник српске владе и креатор и модератор свих значајнијих политичких пројеката и акција. Мудро и дискретно у односу на будне очи великих сила је помагао сваку југословенску акцију у Србији и српску пропаганду у Турској и Аустроугарској. Изашао је као победник у Царинском рату са Аустроугарском (1906-1911), извакши Србију из смртоносног загрљаја економске блокаде велике суседне империје и омогућивши српској привреди да се пробије "из балканског котла на светску пијацу".⁵

Помагао је културне и научне ствараоце, који су досезали светске врхове. Осмислио је политику "Балкан балканским народима" и омогућио да Србија постане јака и респектабилна војна сила, уважавана од моћних европских држава. Био је председник владе и министар иностраних дела у време балканских ратова и Првог светског рата, вршећи своју дужност на најбољи могући начин, у такорећи немогућим унутрашње политичким условима и спољнополитичким околностима, директно и непосредно утичући на остваривање пројекта југословенске државе.

Иако је био за стварање југословенске државе, Пашић је као државник и дипломата био одговоран за судбину Србије и њене политичке интересе. Све што је чинио на том плану, предузимао је на начин којим је најбоље могао штитити интересе државе и Владе на чијем челу је био.

Иако му се дан-данас "пришива" великосрпство и идеја о "Великој Србији", Пашић тај термин никада није употребљавао, нити такву идеју заговарао, чак ни у тренуцима када му је то од стране савезника нуђено, ценећи да би се таква државна заједница у континуитету политички, војно и привредно исцрпљивала, помажући Србе у расејању, борећи се против јаке хрватске иреденте у Босни и Херцеговини и шиптарске на југу државе.

Опструиран на разним странама, чак и од самог регента Александра, Пашић се на њему својствен одмерен и упоран начин изборио за југословенску државу, првенствено унутрашњим снагама, с крајњим циљем да се у једној држави нађу уједињени сви Срби, дисперзирани и измешани са другим народима на готово целом југословенском простору.

⁵ Раденковић Ђ. , *Пашић и Србија*, Службени лист, Београд, 1997. година, стр. 291

Никола Пашић се доказао као мудар, прагматичан, изузетно обавештен, сталожен и упоран политичар, умерен у приватном животу. Био је респектован и од истомишљеника и од политичких противника, па и непријатеља. Брод своје партије, касније и државе водио је мудро, вешто кормиларећи кроз најопасније политичке буре и олује тог времена, које су често претиле да "нејаки брод српске државе разбију у парампарчад". Пашић није био априори за укидање монархије, али је се бескомпромисно залагао за демократско парламентарно уређење српске државе и тзв. патријархалну демократију.

1.3. Политички таленат Николе Пашића

Никола Пашић је свакако један од најпрепознатљивијих српских политичара и државника. Ако су оцене подељене да ли је он најбољи политичар, сигурно је да је популарни Баја био најупечатљивији и најаутентичнији човек који је водио српски народ у његовој модерној историји. Доказ за ово је свакако готово пола века које је Пашић провео у политици, од 1878. године када је први пут изабран као посланик у скупштини Кнежевине Србије до 1926. године када је умро после аудијенције код краља Александра захтевајући да му праунук Карађорђевић повери мандат за састављање нове владе.

Никола Пашић је ваљда једини од политичара кога је и народ препознао. Дуго бављење политиком, у временима када је Србија била у сталној експанзији и због тога пролазила кроз најтежа искушења, као да је створило необичан контакт између Пашића и народа коме је био предводник. Нећемо да кажемо да Пашић није био критикован, штавише био је критикован као ниједан пре њега, већ само да нагласимо да је српски народ просто био саживљен са појавом и предводништвом Николе Пашића.⁶

Пашићеве доскочице, и вербална сналажења, како у обичном животу тако и у сусретима са домаћим политичарима и страним државницима, ушле су у причу и препричаване су као поука и одређена порука будућим генерацијама. То је било време када се у редовима његове странке, чак и у најтежим тренуцима, говорило "зна Баја шта ради", мада је питање колико је он то знао и могао да зна.

Има више ствари које би могли да наведемо као пример Пашићеве аутентичности и јединствености. У прилог томе можемо навести таленат препознавања људи који вреде. Времена у којима је Пашић деловао су била тешка и судбоносна и као таква захтевала

⁶ Драгнић А. , *Србија, Никола Пашић и Југославија*, Номос, Београд, 1994. године, стр. 121

мобилизацију свих националних снага у њиховом решавању. Пашић је умео да осети који људи могу у одређеним стварима својом делатношћу допринети српском питању. Тако је “Баја” препознао да будући владика, а тада јеромонах Николај Велимировић може у Британији допринети бољем третману Србије. Упутио га је код савезника да мисионари српску ствар што је овај маестрално учинио. То је био Пашић, истовремено искусан, проницљив, мудар, па чак и лукав када је требало решавати компликоване проблеме, али и дугорочно радити на пројектима које је његова влада зацртала.

Пашић био комбинација активизма запада и мира и спокоја истока. Пашић као да је истовремено садржао и испољавао те две, наизглед контрадикторне особине. Такав психолошки профил му је омогућавао да делује у конкретним ситуацијама када је то било потребно и неопходно, и то крајње енергично, али и да има снаге да истрпи догађаје које није могао да промени и на које би деловањем чак и негативно утицао. Оваквом Пашићу је остало само да препознаје који начин, од поменута два, да примени. Чини нам се да је он одлично препознавао шта му ваља чинити, а доказ за то је и његова већ поменута дуговечност у државној политици.⁷

2. ЛИСТ ПОЛИТИКА О НИКОЛИ ПАШИЋУ У ПЕРИОДУ ОД (1919-1926)

Лист Политика је најстарији и најутицајнији дневни лист у овом делу Европе. Први пут се појавила на београдским улицама око 14 часова 25. јануара 1904. године. Владислав Рибникар, оснивач и одговорни уредник, када је подносио пријаву властима навео је да ће новине бити политичке и независне. Ово су неки од ставова оснивача „Политике”, који су првих година излажења листа ударили темеље уређивачке политике на којима су генерације новинара, са више или мање успеха, стрпљиво градиле и шириле утицај новина у српском друштву.

У својој дугогодишњој историји „Политика” је два пута прекидала излажење, за време Првог светског рата од 1914. до 1919. године, а други пут за време Другог светског рата од априла 1941. до октобра 1944. године.

Београдски дневни лист Политика припадао је врху српског односно југословенског новинарства у периоду који ћемо анализирати. Одмереношћу, информативношћу и

⁷ <https://www.kcns.org.rs/agora/nikola-pasic-i-stvaranje-jugoslavije/> датум приступа 12.5.2021.године;

разноврсношћу издвојио се из ондашње штампе, док је боље од осталих листова одговарао укусу тадашње интелектуалне и малобројне читалачке публике. Нарочит задатак је био да се читаоци политички и културно васпитавају у духу јединства југословенских народа, а у образовном погледу је требало да буде „орган“ њиховог продуженог школовања. Пропагирањем одбрамбене способности земље, идејних, етичких и других вредности које су биле у складу са владајућим системом вредности, лист је извршио велики утицај на југословенско међуратно друштво.

Политика је у овом периоду имала изузетне карикатуристе. Посебна намера уредништва после 1918. била је да се „оживи“ текст употребом цртежа и карикатура. Позната су дела сликара Миодрага Петровића, кога ће убрзо надмашити руски емигрант Владимир Ждерински. Године 1923. цртежима и илустрацијама јавља се сликар Љубомир Ивановић, док ће врхунац у изради цртежа и карикатура уследити преласком Петра Крижанића из Загреба у Београд и Политику 1923. године. Квантитивно и квалитативно посматрано, његове карикатуре заузимају прво место у југословенској међуратној карикатури.

Првих послератних година југословенском државом управљао је, најчешће, Пашић. Његов многоструки друштвени ангажман био је предмет бројних карикатура и текстова, махом политичке и социјалне природе, публикованих у Политици 1921–1929. године. Првенствено се радило о изворним карикатурама овог листа, а сасвим ретко о карикатурама преузетим из других листова.

2.1. Државничка улога Николе Пашића у периоду 1919-1921

Непосредно после завршетка Великог рата, Краљевину Србију дочекали су велики економски и демографски губици, ратна разарања оставила су траг на сваком делу територије. Геополитичка слика у свету нагло се променила а Србија као једна од земаља победница нашла се пред историјском приликом за обједињење територија које су дуго година биле под управом Аустро-Угарског царства као и формирања државе која ће закупити све Србе на једном месту.

Никола Пашић у овом периоду израста у једну од најважнијих државничких фигура, постаје креатор а уједно и главни реализатор југословенске идеје. Уједно учествује у доношењу Видовданског устава као револуционарног акта тога времена.

2.1.1. Мировна конференција у Паризу 1919. године

У току трајања мировне конференције у Паризу наша делегација је била позвана и када се закључивао трећи мировни уговор са Бугарском у француском граду Неју 27. октобра 1919. године. На челу наше делегације налазио се Никола Пашић, лидер Српске радикалне странке и каснији председник Владе Краљевине СХС, кога су одликовале врлине врсног државника и дипломате, присебност и мирноћа приликом преговарања, уздржљивост без одавања емоција, као и практичан и објективан став приликом доношења одлука.

Поменути догађај имао је велику важност за државу победницу Првог светског рата али исто тако и страдалницу препуну незалечених рана. После толиких жртава, читав народ очекивао је добити неку врсту „награде“ за херојска дела и борбу до руба сопственог опстанка. Лист Политика у више наврата пише о историјском тренутку за српски народ и преноси детаље говора Николе Пашића који карактерише као енергичан, препун самопоуздања и великог ауторитета.

„Србија је у својој историји више пута ратовала са Бугарском, и та држава је била увек непријатељски расположена према Србији, наневши нам доста зла, штете и жртава. У овом задњем великом рату хтела је са Аустро-угарском да подели Србију, и да додељени окупирани део присједини Бугарској. Вришили су над нашим српским народом присилну бугаризацију. Мучили су и убијали наше свештенике, учитеље, нашу напредну интелигенцију, омладину, малтретирали сељаке, силовали наше жене, вршили присилну мобилизацију, сакатили и батинали људе до смрти који нису хтели да промене себи и својој деци име и презиме из српског у бугарско, који нису хтели да промене идентитет и да тако постану Бугари. Када наш народ за време њихове окупације није могао више да трпи бугарски зулум, дигао се на устанак против тог терора. Бугарска војска и њихове комите су тада, те крваве 1917. године, гушећи устанак само у Топличком крају побили око 20.000 људи. Већина њих су били недужни сељаци, старци, жене и деца. У свирепостима им није било премца. Управо због тога, Бугарска је заслужила да буде смртно кажњена. Али ми, понављам, без обзира на све свирепости које је Бугарска за време рата починила на нашој

*српској територији над нашим српским народом, руководећи се обзирима а не осветом, тражимо само исправку границе.”*⁸

Врховни савет на мировној конференцији је одобрио Пашићев захтев, и утврђена је нова граница са проширењем за Краљевину СХС за 2.566 квадратних километара у области Струмице, Босилеграда и Цариброда (данас Димитровград). Одређено је да Бугарска плаћа и ратну одштету Србији у новцу и материјалним вредностима. Тиме смо ставили тачку на разграничење са Бугарском и заокружили границе наше нове државе – Краљевине Југославије.

2.1.2. Формирање владе КСХС 1921. године

Политикино издање за 1. јануар 1921. године има за тему формирање владе КСХС и њене организације на челу са Николом Пашићем. Из овог новинског чланка можемо сазнати да су Пашићу руке биле одрешене при избору кандидата из своје странке. Протић Стојан одбио је Пашићеву понуду да уђе у владу а његову намеру да у кабинет уведе двојицу младих радикала Крсту Милетића и Нанка Перића, осујетили су старији радикали. Паралелно ПАшић је вршио преговоре за муслиманима и југословенским клубом.

Чланови кабинета су следећи:

*Министар – председник и министар спољних послова г. Никола П. Пашић; министар правде и конституанте г. Марко Трифковић; министар унутрашњих дела и заступник министра грађевина г. Милорад Драшковић; министар финансија г. Коста Стојановић; министар саобраћаја г. Јоца Јовановић; министар правде и заступник министарства вера г. Велизар Јанковић; министар просвете г. Светозар Брибићевић; министар трговине В. Куковец; министар шума и руда г. Х. Кризман; министар пошта и телеграфа и заступник министра здравља г. Славко Милетић; министар за социјалну политику и заступник министра за обнову и исхрану М. Јовановић; министар војни и морнарице ђенерал г. Бранко Јовановић и министар за аграрну реформу г. Никола Узуповић.*⁹

Поновно указано поверење Николи Пашићу представљало је велико бreme јер су пред њим били велики изазови смиривања тензија и успостављања хармоничних односа у заједничкој држави. Један од приоритета јесте обезбеђивање већине у парламенту за изгласавање новог Устава.

⁸ Станковић Ђ. , *Никола Пашић и југословенско уједињење*, Београд, 1985. године, стр. 125

⁹ Лист Политика, број 4651, 1. јануар 1921. године

2.1.3. Лист Политика- доношење Видовданског устава и улога Николе Пашића

Дневни лист Политика ревносно је пратио рад Уставотворне скупштине и писао о ситуацијама на пољу решења уставног питања. Свакодневно су се у новинама могли наћи чланци о новим предлозима, успешним и неуспешним, давали извештаје са скупштинских заседања, о новим покушајима владе да у што краћем року пронађу решења за све проблеме, који су се тicali Устава и самим тиме да се питање будуће уставности Краљевине СХС реши у што краћем временском року.

Политика је у свом писању наводила и време када су одржаване скупштинске седнице, које су одлуке донешене у току преподнева, а које у послеподневним заседањима, писала о личним ставовима бројних представника странака и њиховим предлозима. Чланци су заузимали прву страну дневног листа, са мањим поднасловима Конституанта и Ситуација, где је писано о свему раније наведеном. Често се баш из њених наслова могао видети њихов став о раду Конституанте, нпр. „Конституанта Брзином пужа“.

Замршена политичка ситуација у земљи уочи доношења Устава јасно је показивала велики степен страначке распарчаности и неслагања. Дана 22. јуна били су позвани поново сви народни посланици да дођу у Београд ради присуства завршним дебатама о нацрту Устава у појединостима.

Никола Пашић је апеловао на све шефове странака позивајући све странке да се питање Устава што пре реши, јер ће његово доношење највише допринети брзом консолидовању државе. У том циљу преговарано је са муслиманима из јужних крајева, са којима је утврђен начин како ће се извршити раније утврђени споразум са представницима Југословенске муслиманске организације. У Земљорадничком клубу постојала су подељена мишљења о томе треба ли гласати за Устав или пустити да влада падне на питању Устава и да се иде на нове изборе.

На конференцији представника владиних странака у Уставном одбору повела се и дискусија о измени члана 130., око кога је, до краја, постигнут споразум и тај члан сада гласи:

„Уредбе, привремени закони и правилници законског значаја издани у времену од 1. децембра 1918. године до дана проглашења устава остају и даље на важности док се не укину или не замене законима. Али оне уредбе, привремени закони и правилници законског

садржаја који се односе на изједначавање законодавства и управе, влада ће упутити законодавном одбору најдаље за три месеца по члану 133. Устава.“¹⁰

У члану 133. успоставља се краћи поступак за изједначавање законодавства и управе у земљи, који се може применити за пет година од дана ступања Устава на снагу, али се такође може тај рок законом продужити.

Лист Политика износи и извештаје са седнице Конституанте, где наводи све предлоге који су том приликом изнешени као могућа решења. Дана 23. јуна највише је разговарано о осмом одељку Устава. Том приликом свој став изнео је и социјалист г. Антон Брановер, који је против целог осмог одељка- он је предлагао недељиву Словенију, јер би у противном у областима Штајерске и Корушке добили превласт они који чине мањину у односу на оне који су већина; обезбеђење ефикасне администрације што би гарантовало успостављању мира. И у послеподневним часовима се наставило са дебатом о осмом одељку. Седам говорника са мање или више успеха дало је своје примедбе. Радикал Јован Ћирковић, говорећи о подели земље изјаснио се за што веће области и општине, а за мање срезове.

По питању јужне Србије она би се требала поделити на две области : вардарску и косовску или у крајњој мери на четири области : битољску, скопску, косовску и пљеваљску. Доктор Богумил Вошњак је, пак, за веће области (против округа и жупанија) које би биле изведене на основу економских и социјалних принципа, у том погледу владин нацрт задовољава његове ставове.

Према даљем писању Политике на седници одржаној у четвртак 23. јуна дошло је до бројних саветовања и договора. Влада је и даље имала тешке муке да обезбеди изгласавање устава. Неопходно је да се изгласа осми одељак, како би се наредни дани посветили одељку 13, чиме би, како се тврди, седница на којој би се гласало за Устав требала започети од суботе поподне, 25. јуна и трајала би све док се гласање не заврши.

Интересантно и уочљиво је и писање Политике о овом дану, где већ наредног дана (24.јун) у објављеном чланку „Конституанта – Брзином пужа“ стоји да се тежина политичке ситуације најбоље осетила 23. јуна, да и поред журбе око доношења Устава, Конституанта није урадила апсолутно ништа. Даље стоји да су седнице, које су одржане тог дана омогућавале да се поново да времена клубовима да својим одлукама омогуће рад

¹⁰ Станковић Ђ. , *Никола Пашић у Народној скупштини*, ИНГ-ПРО, Београд, 2011. године, стр. 89

Конституанте, да седница није пружала велику занимљивост, ниједне нове мисли о осмом одељку, чиме се дебата отегла у излишну бесконачност.

Са друге стране, Политика у истом броју у чланку под насловом „Ситуација“ објављује да се Управни одбор, састављен од владиних странака споразумевао током читавог дана по питању поделе земље на области и да је споразум углавном постигнут. Оваквим писањем може се поставити питање да ли Политика и поред ранијих навода о договорима, које су влада и многобројне странке постигле, ипак критикује њихов рад на пољу разрешења кључних проблема, који су спречавали доношење Устава и да баш својим казивањима и упоредбом њиховог рада са брзином пужа жели да стави до знања да свој рад влада и странке морају да схвате много озбиљније и да нагласи колико је битно да се Устав што пре донесе ради сређивања односа у земљи.

Представници Југословенске муслиманске организације нису пристали на члан 135. , стога је влада Николе Пашића доведена у тежак положај. Муслимани су захтевали да се Босна и Херцеговина подели у области само у садашњим границама. На основу овог предлога ниједан срез ни општина садашње Босне и Херцеговине се не може припојити ни Хрватској, ни Србији ни Далмацији, иако то изискују географски, економски или саобраћајни интереси тих крајева. Спајање области према овом муслиманском предлогу може се извршити ако то одобри две трећине гласова у обласној скупштини. На овај предлог није пристао председник министарског савета Никола П. Пашић.¹¹

Ситуација у преговорима владе и странака поново је била на странама листа Политика и наредног дана где су , у многобројним редовима, новинари листа дали детаљне извештаје о њиховом раду. Током претходног дана 25. јуна Никола Пашић имао је дуге разговоре са појединим представницима странака. У току 25. јуна сви клубови су били на окупу. Демократски и Радикални клуб нису пристали на захтев Југословенске муслиманске организације да се подела Босне на области изврши у њеним садашњим границама. Радикални посланици из Босне и Херцеговине поднели су писмену представку Николи Пашићу да ће гласати против Устава ако влада усвоји предлог муслиманског клуба. Они не прихватају да река Дрина и даље буде граница између Босне и Србије. Председник Уставотворне Скупштине др. Иван Рибар затражио је од шефова опозиционих клубова да

¹¹ Сфорца К. , *Никола Пашић и уједињење Југославије. Ратне и дипломатске успомене*, Београд, 1937. године, стр. 98

се изјасне да ли ће посланици опозиционих клубова гласати за Устав. Г. Михајло Аврамовић, представник Земљорадничког клуба изјавио је да су земљорадници, не само спреми да гласају за Устав, већ да су спремни и да ступе у владу уколико се прихвате њихови услови. Муслимаски посланици, и поред размомилажења мишљења у самом кругу, већина њих ће изгледа гласати за Устав.

У даљем тексту Политике стоји да је Никола Пашић 25. јуна имао састанке са председником Земљорадничког клуба Војиславом Лазићем, а да се преговори настављају и у току 26. јуна. Ако се не постигне споразум са Муслиманима више је него сигурно да ће Влада прихватити захтеве земљорадника.

Никола Пашић је вешто манервисао и клуб Југословенске муслиманске организације је до краја прихватио предлог Николе Пашића о подели државе на области, чиме је изглађен сукоб и отклоњено избијање министарске кризе у кабинету Николе Пашића. Влада је решила да гласање о Уставу буде 28. јуна, на Видовдан.

Никола Пашић поново се састао са Војиславом Лазићем, председником земљорадничког клуба и обавестио га да је са преставницима Југословенске муслиманске организације постигнут споразум према коме они и даље остају у влади, па сви захтеви земљорадника не могу бити усвојени. Земљорадници су остали при својој одлуци да, као услов да они гласају за Устав, влада усвоји све њихове захтеве.

Оно што можемо закључити из великог броја чланака листа Политика, Никола Пашић представљао је фигуру од интегритета, поседовао је врхунске преговарачке способности и у тешким ситуацијама које су предходиле изгласавању Устава, успео је обезбедити већину и спровести у дело јако дуг процес.

У борби за први Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Никола Пашић је, са позиција остварених заветних циљева, бранио унитарну централистичку државу под круном српске династије Карађорђевић. Одбацивао је идеје аутономије, федерације и конфедерације, које су биле садржане у бројним пројектима првог устава. Допуштао је могућност федерације само под једним условом: „да се претходно мора створити јединствена федерална јединица у којој би се нашли сви Срби“.

Слика 3. Лист Политика 29. јун 1921. године¹²

2.2. Улога Николе Пашића на југословенској политичкој сцени

Политичка улога Николе Пашића у послератном периоду па све до смрти 1926. године била је толико доминантна да је незамисливо вршити анализу овог периода а не поменути његов директан утицај на формирање политичких прилика. Оно по чему се разликује од свих дотадашњих политичара јесте његов приступ како у раду на терену са народом и његовој непосредношћу тако и вештином одржавања доминације унутар Радикалне странке.

2.2.1. Југословенска политичка сцена у периоду 1919-1926

Југословенска политичка сцена на којој је учествовао Никола Пашић свакако, била је далеко од подразумеваног демократског идеала карактеристичног за западне земље. На то је утицало више услова: низак ниво политичке културе, мањак демократских традиција у појединим областима, мешање ванпарламентарног фактора (краљ), национални сукоби (Срби и Хрвати), превише странака, а коначно и сувише честе смене режима и идеологија. Стога је југословенска држава била типичан пример нестабилне творевине, у којој је

¹² <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 10.5.2021.године;

политички деловао и сам Пашић. Судећи по броју Политикиних текстова које се односе на Пашића, стичемо утисак о његовом врло актуелном месту током анализираног периода.¹³

Политичке елите под утицајем партијских и идеолошких трвења, борбе за утицај парламентарних и ванпарламентарних носилаца моћи, изборног тероризма полиције и паравојних структура, претерано честих промена влада и окупиране чувањем мандата, нису поседовале велику свест о државним интересима али ни о интересима народа који су живели у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Ниска политичка култура грађана утицала је на гласачко везивање за лидера странака.

2.2.2. Пашићева доминантна улога у Радикалној странци

Уколико учимо чињеницу да је број Пашићевих карикатура објављених у Политици поприлично велики, стичемо утисак о значајном месту на политичкој и друштвеној сцени у периоду који анализирамо. Његов страначки ангажман постаће предмет озбиљнијег интересовања карикатуре тек 1926. године. Иако је појединачних карикатура било и раније, ове године фракционизам у странци постаће јако изражен, а самим тим и Пашићево појављивање у Политици врло учестало.

Доступна истраживања недвосмислено показују да је он вешто остваривао апсолутну доминацију странком све до смрти 1926. године. Његов велики политички плус било је маневрисање између страначких фракција и маргинализовање евентуалних неистомишљеника.

Процес појављивања јаке унутарстраначке опозиције у југословенским партијама, којима су углавном дириговали старији политичари вични недемократским средствима, није мимоишао ни Радикалну странку. Група млађих политичара „аривиста“, често другачијих политичких ставова од лидера странке, инсистирала је на свеукупним променама и другачијем вођењу политике.

Пашићева странка нашла се 1926. године пред расколом услед постојања више фракција. Овај догађај остао је овековечен у листу Политика 6. априла 1926. године карикатуром под називом „Међу радикалима“.

¹³ Микетић У. , *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године, стр. 65

У њој видимо потенцирање ривалитета унутар саме странке где један радикал констатује да је просперитет саме странке загарантован искључиво са Пашићем док други сматра да ће се јединство остварити само уколико дође до успешног формирања владе.

Слика 4. Карикатура у листу Политика- „Вечни председник“¹⁴

Пашић је понео и надимак „вечни председник“ – његова доминантност је толика да се чак предлаже партијским лидерима других странака формирање коалиције са њим на челу уколико не желе да изгубе руководећу позицију у сопственим странкама. Пашић је најпогоднији политичар за вођу, јер зна на који начин да управља, закључио је аутор.

Текст карикатуре „Вечни председник“ гласи:

*Кад смо већ ми председници партија остали без владе, да не останемо и без партије, треба да оснујемо своју странку, и изаберемо г. Пашића за председника.*¹⁵

Његова суверена доминација унутар саме странке представљена је кроз велики број карикатура у Политици. Из дана у дан Пашић је украшавао нове бројеве листа а порука је увек била иста: доминантна фигура унутар странке са тенденцијом да тако остане све до краја свог живота.

¹⁴ <http://tokovi.istorije.rs/> датум приступа 11.5.2021.године

¹⁵ Лист Политика, 19.4.1926. године , број 6461

Слика 5. Лист Политика – „После искључења“

Издање Политике из маја 1926. године доноси нову карикатуру под називом „После искључења“. Тема је искључење из главног одбора Радикалне странке Љубомира Јовановића. И док Јовановић ово искључење сматра као противуставно дело, Пашић му предлаже жалбу касацији.

Пашићева страначка улога на појединим карикатурама попримала је и надчовечанске форме. Тако је на једном месту 1926. представљен као „сфинга“ која прориче будућност Николи Узуновићу; у броју од 1. октобра исте године трансформише се у страначког Мојсија који даје Заповести колегама.

Пашићева смрт 1926. године знатно је проредила његова појављивања на карикатурама београдског листа. Политика је и у овом периоду посветила нарочиту пажњу фракционаштву код радикала. Имајући у виду да Пашић није именовао партијског наследника, настао је сукоб старије и млађе генерације. Постала је очевидна намера функционера из провинције („провинцијалци“) да нађу ухлебљење у вишем партијском руководству. Неколико страначких личности претендовало је на место лидера. Карикатура Политике формирала је тада лик забринутог и збуњеног Пашића, неспособног да разуме компликована дешавања у странци после сопствене смрти.

2.2.3. Доминација у југословенској политици

Пашићево политичко искуство градило се кроз деценије, постепено заузимао је све важније положаје у држави да би у једном тренутку представљао незаобилазну личност без чијег одобрења ништа не би могло бити промењено.

Слика 6. Лист Политика – На путу ка неумрлости¹⁶

У Краљевини Србији обављао је највише и најодговорније функције да би затим то своје искуство преточио у управљање новоформираном југословенском државом. После Првог светског рата успевао је формирати владу више пута а његова политичка умешност сваки пут односила је превагу приликом формирања већине у парламенту.

Сам лист Политика је често у карикатурама представљала његову неспорну доминацију у југословенској политици. У неколико наврата чак је наглашавано да се он још за живота нашао „на путу ка бесмртности“.

Колико је београдски лист инсистирао на његовој суверености у држави, дајући му примат пред осталим политичарима, приказано је и на карикатури објављеној у броју од 11. фебруара 1924. године: представници владине већине „утркују“ се да кажу председнику владе који кија: „На здравље!“

¹⁶ <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 10.5.2021.године;

Слика 7. Лист Политика – Проблеми наше политике¹⁷

2.2.4. Међустранички однос Пашића и других странака

Пашић је пред собом имао две неједнако моћне странке, профилисане ка несрпским гласачима и мање-више антијугословенске оријентације. Бројне су и карикатуре које оцртавају његову разнолику активност у међустраничком животу. Најбројнији су, наравно, примери са освртом на однос Пашића и Џемијета, те Пашића и ХРСС (ХСС) Стјепана Радића. У периоду од 1923. године до 1926. године неретко су у Политици објављивани текстови и карикатуре са темом Пашић и његов однос са горе поменутим странкама.

Ради бољег сагледавања улоге Џемијета, неопходно је скицирати новостворене политичке прилике након српског ослобођења тзв. Јужне Србије (Стара Србија и Македонија). Чим је формалним Указом од 30. јуна 1919. године почело примењивање Устава бивше Краљевине Србије на ову област, а она коначно инкорпорирана у југословенску заједницу, укупно 12 изборних округа са немалим бројем гласача било је

¹⁷ <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 11.5.2021.године;

примамљиво Радикалној и Демократској странци за различите политичке опције. У таквој констелацији односа, свој политички правац градио је и тамошњи Џемијет.¹⁸

Основан 1919. године, фигурираће једно време искључиво као верско-културна организација „јужних муслимана“, опредељена за политичке и класне интересе својих чланова. У дневном животу заступљенији је био назив Турска национална странка, док је организација постала странка у правом смислу речи 1920. године, фигурирајући као Муслиманска организација Јужне Србије. Њоме су дириговали македонски Турци од 1919. године до 1923. године, Албанци 1923–1925, док ће касније партија бити знатно ослабљена.

Џемијет никада није био забрањен, али се, услед удара режима, сам распао крајем 1928. године. Његове политичке могућности биле су у маневрисању између најјачих политичких опција: Демократске и Радикалне странке. Првих неколико година наклоњенији демократама, страначки врх налази да је, дугорочно посматрано, исплативији „савез“ са радикалима и Пашићем, спремнијим на сваки вид компромиса, чак и по цену државних интереса.

Слика 8. Лист Политика – Друмови ће пожељет Турака¹⁹

¹⁸Микетић У. , *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године, стр. 70

¹⁹ <http://tokovi.istorije.rs/> датум приступа 12.5.2021.године;

Како радикали временом нису остваривали неке веће користи од овог савеза, после доласка Давидовића на место председника владе 1924. године Џемијет ће исказивати одређену неутралност између два водећа политичка крила, а касније ће се страначки лидер Ферхад Драга приближити Радићу и његовој странци.

Сходно наведеном, евидентно је да је Џемијет у одређеним моментима био релативно важан фактор на политичкој сцени. Однос са Пашићем биће најактуелнији 1923. године и 1924. године. Политички савез две опције био је, неретко, приказиван на карикатурама београдског листа.

Очигледна је резервисаност и критичност карикатуре према Пашићевом благонаклоном односу ка Џемијету – „браћа Сулејмани“ и „непоколебљиви државотворци“, како су, између осталог, окарактерисани на карикатурама, изазивали су велико подозрење у српском народу, бивајући препознати као отворени антидржавни елемент.²⁰

Суштину његове благонаклоности према Џемијету 1924. године приказује и карикатура „Оцеви“ – аутор претпоставља да ће скупштинску подршку Џемијета „Баја“ морати адекватно наградити када „реши“ инвалидско питање. Сем Џемијету, Пашић се на истој карикатури „обраћа Немцима“: *„Овај, знаш, чекните да се курталишем ових чиновника инвалида, па ћу вам се онда лепо одрешити.“*²¹

²⁰ Микетић У., *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године, стр. 72

²¹ Лист Политика, 5.1.1924. године, број 5641

Слика 9. Лист Политика – Оцеви

Мања група карикатура за свој предмет је имала односе Пашића са Џемијетом, а знатно већа на његове односе са ХРСС (ХСС). Такву квантитативну разлику тумачимо снагом Радићеве странке, која је привлачила највећи део хрватског гласачког тела. Пашић је у лидеру ХРСС имао знатно озбиљнијег политичког противника него што је то својим скромнијим капацитетима могао бити Џемијет.

Радићево име везује се за Хрватску републиканску сељачку странку (ХРСС), коју је основао са братом Антуном 1904. године као Хрватску пучку сељачку странку, која је променила име 1919. (у ХРСС), остајући до 1925. на позицијама републиканизма и независне хрватске републике. У каснијем периоду, између 1925. и 1927, заступаће позиције централизма и монархизма, а затим ће до 1941. инсистирати на антицентрализму и антиунитаризму, како би анимирала светско јавно мњење и политичке центре за „хрватско питање“, сматравши га суштином свог политичког деловања.

У позадини односа Пашића и Радића налазио се перманентни српско-хрватски спор. Пашић је своју политику према хрватском народу градио на принципима државног интегритета, али није био присталица насилне унификације попут Светозара Прибићевића и краља Александра. Такав став није подразумевао и лично антихрватско опредељење. Истицао је најчешће погубност Радићеве „превртљиве политике“ и штету коју наноси

интересима хрватског народа у уском кругу најближих пријатеља, попут Станојевића. Са друге стране, Радић је у одређеним тренуцима био отворени германофил и србофоб.²²

Иако су карикатуре у београдском листу Политика са Радићем као главним актером веома бројне и пре 1925. године, сасвим ретко проналазимо примере заједничког појављивања са Пашићем на њима. Карикатура је у том периоду пратила Радићев антидржавни курс – инсистирање на самосталној хрватској држави, чести одласци у иностранство, пледирање у тамошњим центрима моћи за решавање хрватског питања и сл.

Драстична промена Радићевог политичког курса 1925. године, конкретизована признавањем монархије са Карађорђевићима на челу земље, приближиће две личности, и политички и на карикатурама, те ће њихово заједничко појављивање на њима бити учесталије. Политика је пропратила однос две стране пре склапања споразума и доцнију деградацију договореног.

Само годину дана раније, дакле 1924. године, она је такав савез сматрала немогућим. На карикатури „Ситуација у Загребу“, објављеној у броју од 16. августа, Пашић „остаје“ нем пред хрватским захтевима из Загреба сматрајући да то није „ништа што нисмо већ хиљаду пута чули“. Почетком године, у изборном прогласу Радикалне странке од 4. фебруара, Пашић је чак оквалификовао Радића као непријатеља државе и хрватског народа:

„Па не само наше државе него је Радић очити непријатељ саме браће Хрвата, јер он хоће комунизам: онакав какав је у Русији а тамо нема, ни слободе ни народних права“.

Политика је у овом периоду сматрала да је управо Пашић личност од које зависи изналажење споразумног решења са Хрватима. Наглашавана је његова доминација над Радићем и ХРСС – он је „играч“ који не злоупотребљава моћ, већ као једини услов за постизање пуног споразума „кибицерима“ (радићевци) предлаже прикључење Радикалној странци. У потенцирању његове супремације ишло се и даље – пред хрватским политичарима толико је моћан да појединци (Стјепанов братанац Павле) чак и „клече“, а он срећницима „дели“ бонбоне.

²² Глигоријевић Б., *Парламент и политичке странке у Краљевини Југославији*, ИСИ, Београд, 1979. године, стр. 92

Слика 10. Лист Политика – Игра кибичера²³

Своју слабију почетну политичку позицију пред Пашићем као носиоцем режима Радић је врло брзо преокренуо после склапања споразума. Карикатура ће ускоро препознати ову промену у односима. После склапања споразума 1925. постало је очигледно да сарадња неће бити трајнија. Бројни Радићеви критички наступи према сопственој влади нису могли проћи незапажено код радикала – константно је потенцирао тезу о српској хегемонији над хрватским народом у заједничкој држави, упркос чињеници да је истовремено наглашавао братство два народа.

Карикатура је тада оформила лик збуњеног Пашића који као председник владе нема адекватно решење. На једном месту аутор користи термин „солумунско решење“ у истоименој карикатури: збуњени Пашић „разговора“ са министром спољних послова Момчилом Нинчићем о методама да се Радић умири:

„Нинчић: Њему нисмо могли запушити уста да не говори, а јавност опет не можемо да уверимо да није говорио. Шта да радимо?“

²³ <http://tokovi.istorije.rs/> датум приступа 11.5.2021.године;

Пашић: Најбоље је, овај, да сами запушимо уши, па да не чујемо ни њега ни јавност“.²⁴

Слика 11. Лист Политика- Соломонско решење

Радићеви бројни политички испади представљали су тешко бreme за владу са Радикалном странком на челу. Од Радићеве сарадње са њом зависила је и будућност споразума. Апсолутна политичка различитост два лидера, Пашића и Радића, показала се током овог периода.

Аутор карикатуре „Подељене улоге“, објављене у броју од 19. октобра 1925, објашњава преко lika Павла Радића о каквој разлици је реч: „Баја ће ћутати као што је и досад ћутао, стриц ће говорити колико је и досад говорио, новинари таман неће ништа знати.“

Карикатура је у односе Радића са Пашићем укључила и опозиционог лидера Светозара Прибићевића. Хтелo се, наиме, показати да кривицу за тешко политичко стање у земљи сноси искључиво Радић, никако не и окосница снага режима Пашић.

Карикатура „На истој линији“, објављена у броју од 9. фебруара 1926, имала је такве тенденције. У питању је „разговор“ Прибићевића са Радићем:

²⁴ Микетић У. , *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године, стр. 76

„СВЕТОЗАР: – Што ја, који нисам у влади, нападам радикале, то је разумљиво, али што их нападаш ти, који си у влади?

СТИПА: – Е, то је за то, да би се једаред и с тобом нашао на истој линији.“²⁵

Неминовни прекид сарадње Радића и Пашића у тзв. „влади демантија“ био је такође представљан на карикатурама. Како су обојици политичара лекари саветовали одмор и лечење, „неумор ни“ Радић, видно „разочаран“, коментарише новонасталу ситуацију на карикатури на којој је приказан заједно са Пашићем: *Није им доста било што смо морали изићи из владе, него сада треба и да се разболимо. Е, ако је и за споразум, много је.*²⁶

Пашић је ускоро преминуо, а политичка клима постајала је све лошија. Стање у парламенту пре атентата 1928. постало је неподношљиво, а услови за нормалан рад скоро немогући. Пашић је доживљаван као амбициозан и бескрупулозан политичар, спреман на одступања од принципа зарад власти.

2.3. Културне прилике у држави кроз карикатуре Николе Пашића

Карикатуристима су, пре свега, биле интересантне културне прилике у земљи. На једном месту и Пашић је повезан са њима. Југословенска делегација није отишла не изложбу у Филаделфији 1926. због недостатка средстава. Карикатура „Филаделфија“, објављена у броју од 21. фебруара исте године, представила је лик шкртог Пашића, који нема разумевања за културне потребе.

Његов саговорник је др Крајач, а тема „разговора“ је (не)одлазак у Филаделфију:

„Др. КРАЈАЧ: – Од изложбе у Филаделфији морали смо одустати, јер нисмо имали довољно пара.

ПАШИЋ: – Па јес’, овај, има код нас много Филаделфија којима требају паре.“²⁷

²⁵ Микетић У. , *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године, стр. 76

²⁶ Исто, стр.76

²⁷ Чалић М. , *Историја Југославије у 20. веку*, Клио, Београд, 2013. године, стр. 121

Слика 12. Лист Политика – Филадельфија²⁸

2.4. Корупција и Никола Пашић

Једна од најважнијиних замерки изражених кроз карикатуру односила се на његов благонаклон однос према постојању озбиљне корупције, а у одређеним случајевима и на повезаност са врхом власти. Примера ради, загребачки лист Коприве, чија је карикатура „Корупција – побегла!“ презентована читаоцима Политике у броју од 25. маја 1926, не спомиње у тексту Пашића, али је његов лик представљен на слици поред других југословенских политичара. Пропратни текст гласи: „Искористивши општу грају и међусобну борбу својих шпекулантских прогонитеља, корупција је, изгледа, коначно са дневног реда побегла.“

Корупција је повезивана са Пашићем, често и због коруптивних радњи његовог сина. Карикатура је, најчешће, нападала Пашића због пасивности да спречи такве криминалне активности, а у појединим случајевима представила је и лик родитеља забринутог за понашање свог детета.

Бавећи се проблемом корупције у земљи, аутор једне карикатуре указао је на актуелну парницу између Радета Пашића и познатог демократе и борца против корупције Драгише Стојадиновића, која је узбудила ондашњу јавност. Аутор овако види „Бајино“

²⁸ <http://tokovi.istorije.rs/> датум приступа 13.5.2021.године;

резонovanje: „Овај, знаш, Љубо, претурисмо срећно Цариград, Беч, Софију и Солун, ама бојим се, овај, да нам она наша деца не дођу главе.“²⁹

Слика 13. *Лист Политика* - Оцеви и деца

Корупција у држави, недовољно санкционисана и чак подржавана од врха власти, довела је до Пашићевог политичког пада. Радић је искористио ово питање да оствари притисак и добије одређени уступак; затражио је скупштинско заседање на коме би се расправљало о корумпираности радикала, а Пашић је срамно поднео оставку, не дозволивши даљу дискусију.

2.5. Величанствена пратња Николе Пашића

Имајући у виду јако дуг период обављања значајних политичких функција током свог живота, лист Политика често је имала шаренолика представљања живота и дела ове култне личности. На крају, 13. децембра 1926. године, насловна страна поново је била резервисана за њега. Овога пута то је био опроштај и испраћај на вечни починак.

Под називом „Величанствена пратња Николе Пашића“ пренешени су сви детаљи са сахране, уз напомену да су у њој учествовали Краљ, државни великодостојници, војска и многобројни окупљени народ. Уводне речи текста гласе:

²⁹ Лист Политика, 24.3.1926. године, број 6435

„Последња почаст одана је јуче једном мудрој државнику, несаломивом борицу и великом човеку, и у тој тужној свечаности узела је учешће не само престоница него цела земља, не само чланови његове странке него цео народ без обзира на политичка начела, племе и веру, а овај тешки губитак одјекнуо је и далеко изван граница наше државе.“³⁰

Слика 14. Лист Политика – Величанствена пратња Николе Пашића

Народ из свих крајева унутрашњости државе дошао је у престоницу да ода последњу почаст Николи Пашићу. Било је ту поред грађана из већих места, велики број и сељака са шајкачама или шубарама, небројано паора из Војводине, муслимана из Босне и Јужне Србије, Црногораца, Далматинаца и Личана, сељака из Загорја и много Руса. Опело је одржано у Саборној цркви а колона се упутила према Новом гробљу.

³⁰ Лист Политика 13.12.1926. године, број 6695

Слика 15. Лист Политика – Краљ Александар и Кнез Павле у поворци³¹

Краљ Александар са кнезом Павлом, пролази до места предвиђеног за краљевску породицу, људи му се клањају. Озбиљног лица дуго посматра ковчег у коме почива велики државник Његовог оца и Његов. Затим, кнез Павле и Краљ, окрећу се олтару и тада патријарх започиње говор:

Благословено је име Господње и велика су дела Његова. Ове би се речи могле применити и на великог покојника кога сад овде по нашем православном закону спремамо да га отпремимо земљи. Сам је Господ Бог њега упућивао па је и у најтежим часовима успео да се снађе и свагда је ишао путевима Господњим. Никад у срцу није имао тешке мисли према ближњима у најтежим моментима свог живота. Он је такав био јер је дошао из оног нараштаја наше омладине која се одушевљавала великим идејама нашег православног народа о ослобођењу целокупне наше отаџбине.

У оне дане кад је још ђак био сећам га се добро. Његов имућни отац довео га је у Београд и предао га да и даље настави своје средњошколске науке. Сећам се добро и његовог оца јер сам га често виђао у оно време и још онда сам као сирмах помишљао као

³¹ <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 14.5.2021.године

он има добре родитеље и како ће да настави срећно своје науке, не бринући се о тегобама живота....(одломак из беседе патријарха).³²

Слика 14. Лист Политика – Поворка на сахрани Николе Пашића³³

После обраћања патријарха, наступио је говор Николе Трифковића тадашњег председника Скупштине. Он је рекао:

Пред нама лежи нем и непокретан Никола Пашић, највећи наш државник који је 45 година утицао на наш државни живот и развитак. Као црноризић, где су тада били икупљени најекстремнији слободњаци, Пашић је постао присталица слободоумих идеја. Али и у таквој средини, и ако млад, он се ипак истицао националним осећајима.

Он се тада већ исповедао да ће се борити да његов народ добије све политичке слободе али да сачува своју народност и независност. И како је почео као црноризић, тако је радио цео свој век и постао истински представник демократије и најугледнији национални великан.

Одважно се борећи за политичке слободе он је био изложен неправедним гоњењима, апшан, окиван, мучен глађу и жеђу, осуђиван једном на смрт. Морао је бежати из земље да би главу спасао и био више од две године у туђини, јео горак хлеб. Па ипак до краја свог

³² Лист Политика 13.12.1926. године, број 6695

³³ <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 10.5.2021.године;

живота он је остао на својој линији, остао је веран слободоумним начелима, којима се одушевљавао у својим младим данима и веран великој националној идеји уједињења. (одломак из листа Политика) ³⁴

Пашићева смрт одјекнула је и у иностранству. Редом су стизала саучешћа из Прага, Румуније, Грчке, Бугарске и многих других држава. О овом догађају брујала је енглеска штампа, француска, чешка, италијанска. Грчка влада упутила је телеграм саосећања због великог губитка док италијанска штампа говори о улози Пашића у потписивању уговора о пријатељству са Италијом 1924. године.

³⁴ Лист Политика 13.12.1926. године, број 6695, одломак говора Николе Трифковића

ЗАКЉУЧАК

Од народног посланика до оснивача Народне радикалне странке, од завереника за време династије Обреновића до најцењенијег политичара за време Карађорђевића. Председник владе Србије у два балканска и у Првом светском рату, протеран и осуђен на смрт, па помилован и цењен. О политичком животу и делу Николе Пашића постоје разна мишљења, али се сва поклапају у томе да је био један од најзначајних државника и дипломата, који је оставио неизбрисиви траг на политичкој сцени Србије 19. и 20. века.

Никола Пашић увек је био експлицитан политичар и онај који јасно планира дневне и шире радне задатке. Као такав представљао је неисцрпан извор за новине тога времена а лист Политика своје текстове о њему прилагођавао је времену и дешавањима. Период који анализирамо у овом раду представља последњу деценију његовог фигурирања на политичкој сцени али јако турбулентан и изазован задатак за једног прекаљеног политичара.

Бројна издања Политике у овом периоду садржала су карикатуре а неизбежна личност на њима био је и сам Никола Пашић. Преко њих можемо увидети вишеслојност његове личности, проницљивост, мудрост али исто тако и склоност ка самоодлучивању, критику на рачун коруптивности и низ других особина које су га пратиле кроз свој дуг политички стаж. Једно је сигурно, Пашић је представљао крупну политичку фигуру прве четвртине двадесетог века чији је рад обележио почетни период Краљевине СХС.

Политички амбијент створен након оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца постао је још динамичнији, пред политичарима стварали су се нови изазови а основни предуслов било каквог даљег функционисања новонастале државе јесте смањење конфронтације међу народима и формирање заједничких циљева. И као по старом добром обичају, личност која је једна од ретких дорасла том позиву, Никола Пашић наставља да буде главна политичка фигура двадесетих година двадесетог века. Био је неисцрпна инспирација ауторима листа Политика. Његова личност као и предузимани политички потези различито су тумачени. Од величања његовог државничког понашања, мудрости у најтежим ситуацијама, стрпљивости и политичког умећа па све до замерања његовој потреби за доминацијом како у странци тако и у обављању државничких послова. Једном речју, Никола Пашић био је један од најомраженијих и највољених политичара.

ЛИТЕРАТУРА

1. Глигоријевић Б. , *Сукоби у вођству Радикалне странке 1920-1929*, Историјски гласник, Београд, 1979. година;
2. Глигоријевић Б. , *Парламент и политичке странке у Краљевини Југославији*, ИСИ, Београд, 1979. године;
3. Драгнић А. , *Србија, Никола Пашић и Југославија*, Номос, Београд, 1994. године;
4. Екмечић М., *Стварање Југославије*, Нолит, Београд, 1989. године;
5. Кривокапић-Јовић Г. , *Никола Пашић 1918-1926: крај једне каријере*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2013. године;
6. Казимировић В. , *Никола Пашић*, Развитак, Зајечар, 1996. године, бр. 196-197, стр. 26
7. Лазаревић Ђ., *Сећања на Николу Пашића*, Политика, 12. децембар 1926. године, бр. 6694;
8. Милошевић Р. , *Никола Пашић*, Политика, 11. децембар 1926. године, бр. 6693
9. Микетић У. , *Никола Пашић на карикатурама Политике 1921-1926*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018. године;
10. Протић М. , *Идеологија народне радикалне странке и Никола Пашић, Никола Пашић, Живот и дело*, Београд, 1997. године;
11. Раденковић Ђ. , *Пашић и Србија*, Службени лист, Београд, 1997. година;
12. Сфорца К. , *Никола Пашић и уједињење Југославије. Ратне и дипломатске успомене*, Београд, 1937. године;
13. Станковић Ђ. , *Никола Пашић и југословенско уједињење*, Београд, 1985. године;

14. Станковић Ђ. , *Никола Пашић у Народној скупштини*, ИНГ-ПРО, Београд, 2011. године;
15. Чалић М. , *Историја Југославије у 20. веку*, Клио, Београд, 2013. године

Интернет извори:

1. <https://www.kcns.org.rs/agora/nikola-pasic-i-stvaranje-jugoslavije/> датум приступа 12.5.2021.године;
2. <https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika> датум приступа 10.5.2021.године;
3. <http://tokovi.istorije.rs/> датум приступа 11.5.2021.године;
4. <https://www.kcns.org.rs/agora/nikola-pasic-i-radikali-u-srbiji/> датум приступа 13.5.2021.године;
5. <https://www.kcns.org.rs/agora/nikola-pasic-i-stvaranje-jugoslavije/> датум приступа 13.5.2021.године;
6. <https://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/> датум приступа 14.5.2021. године;